

Հրատարակչները խօսքին խմատար հասկացած չեն եւ առանց անդրադարձաւորութեան բառին վրայ, կարծած են թէ փակաբաններու հետ դարձ ունին եւ բառը երկուքի բաժնելով՝ կարգացած են որո՞ (Չ) փակա- (կապածական նշանով)։ Այսպէս է եւ ի. Տէր Մկրտչեան՝ որ քննելով յիշեալ բառը (Արարատ 1908, էջ 580)՝ որո՞ կը կարդայ յո՞, որով որո՞փակա- կըլայ յո՞ փակա-։ Ըստ իս խօսքը հետեւեալ ձեւով կը հասկցուի. «ճիշտ ու պարզ խօսելով՝ Արիստ. Եւնոմիոս եւ ասոնց նմաններն բովանդակ խաւքը կը փութաք Աստուածածինը մէջ բերել, որպէս զի...»

84. Փրէնէլ։

Նազարայի էր եղեալ եւ այդ ըստ ճշմարտութեան կարտար եւ քրիստոնէական Երուսաղեմի. Տիմոթ. էջ 234։ Հմմտ. Ղուկ. ԻԿ 19 — 21. զՅիսուսէ Նազարէացոյ, որ եղեւ այդ մարդարէ, հօգորարեամբք եւ բանիւք... Մեք ակն ունէպ թէ նա է որ փրկեցեալ է զԵրուսաղէ։

Փրէնէլ նոյն է ընդ «քրիստոնէական» փրկաւորութեան։

85. Քուլտուր։

Եւ երեւեալ մարդ, մարդ մերով նմանութեամբ ասոր + լուսնային գարմանաբան գործոցն խմանալ. Տիմոթ. էջ 31։ Թուի «լուսնի միտ առնելու», հասկանալի է. յի՞ մասնիկ է, ինչպէս ասոյն, բռնցի են։

86. Քուլտուր։

Տիմոթէոս չորս տեղ այս ձեւը գործածած է «տեառակ» բառին տեղ ինչպէս՝ էջ 122, 127, 151, 170, բոլորն ալ ի տարբեր բացառական ձեւով։ Լուսնայինքին վրայ (էջ 122) բացատրութեւն է արդէն «տեառակ»։ Թարգմանաւոր է յի. τερραζ համարելն. իբր «չորս ծաղկած, կամ չորեքթ երթեան»։

87. Քուլտուր։

Կերպ ծառայի առեալ եւ կրեալ վասն մեր մարմնով եւ ի իրմի սերտ վիմի + բարձրելու թաղեցեալ. Տիմոթ. էջ 44 — 45։

Եւ թաղեցեալ զիս հանդերձ Նիկիոյէմու, ի նորում իւրում չերմի, զոր էր + բարձրելու էր ի վիմի. Տիմոթ. էջ 46։

Հայեցարարք ի սերտն վեմ, զոր + բարձրելու. Տիմոթ. էջ 47։ = Եսայի ԾԱ 1. «Հայեցարարք ի վիմի հաստատուն յորմ կոփեցարութեան (ստուղծութեան) ի վիմի»։ «Հաստատուն, սերտ, ճիշտ բարձր»։

Քուլտուր «ասել, կոփել, կազմել» + բարձրելու ձեւերէն, թարգմանաբար յի. լիփո-ւելու համարելն։

88. Քուլտուր։

Քուլտուրն է, եթէ զայս պիտայցն կրեւ. Տիմոթ. էջ 25։

Յաղագս արեւի գործոց ոչ + բարձրելու գեղ, այլ յաղագս հայհայութեան. Տիմոթ. էջ 119. (= Յովհ. Ժ. 33. վասն բարեւոյ գործոց ոչ առնելու գեղ քարկոծ, այլ վասն հայհայութեան)։ Քուլտուր «բարեւել» + բարձրելու «բարեւել»։

(Վերջը)

ԹՂԹԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՏԵՂԵԿԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԿՐԹՈՆԵՆԵՐԻ ՀՐԹԱԿՈՒԹԻՒՆ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՄԵՐՈՍ

Մինչեւ 1877 — 1878 թ. Ռուս-

թիւրքական պատերազմը կարս քաղաքում եւ նորա շրջաններում ապրում էր խիստ քիչ թուով հայ-կաթոլիկայ ժողովուրդ, որոնք պարսպում էին գլխաւորապէս առեւտրով ու զանազան արհեստներով։ Պատերազմը վերջանալուց անմիջապէս յետոյ, երբ կարսի վիլայէթն ու Բաթումի շրջանը անցան Բերլինի դաշնագրով Ռուսիայ հօգոր իշխանութեան ներքոյ, հետզհետէ զանազան տեղերից եկան բնակութիւն հաստատեցին կարս քաղաքում ու նորա նահանգում հայ-կաթոլիկները։ Այդ ժամանակները կարսում, այսինքն՝ դեռ պատերազմ սկսուելուց մի քանի տարի առաջ — 1870 թ. — երանգալիշտատկ Սեփանոս եպիսկ. Մելքիսեպեկեանի առաջնորդութեան ու Պետրոս վարդապետ Բերլինեանի յաջորդութեան օրով հիմք է դրուում կարսի հայ-կաթոլիկաց եկեղեցու շինութեան պատմական Անուրեան (Ռաճ) իսկ այժմ կարս-շալի ձախ ափին, մի բարձունքի, ժայռի վրայ, ուր ապրում էին հայեր։ Եկեղեցու շինութիւնը աւարտուեւ (1876 թ.) եւ օծուել է նոյն Սրբազանի ու վարդապետի ձեռք «Գրիգոր Լուսաւորիչ, անունով, ինչպէս վկայում է այդ մանր այդ տաճարի դրան ճակատի միակ ալմանագրութիւնը «Ի փառս Ամենասուրբ Երրորդութեան շինեցաւ Տաճարս այս հոյակապ յանուն սուրբ Գրիգորի Լուսաւորիչի Հայաստանեայց Հայրապետի ի կարս սարկակ հայ-կաթոլիկաց փոթեւանդն աշխատանք ի 1876 սեպտեմբեր»։

Այս այդ եկեղեցու շուրջն են բոլորած՝ բնակութիւն հաստատած թէ բնիկ կարսի հայ-կաթոլիկները եւ թէ Լրդանու շրջ. Լրդոն ինչ

եկած վաճառականները. կան 10—15 տուն բնակիչներ նաև. քաղաքիս «Բայրամ-փաշա», կոչուած թաղում, որոնց պարագմունքն է երկրագործութիւնն ու անասնապահութիւնը: Ըստ կարս նահանգի պաշտնական Տեղակազրին՝ կարս քաղաքի Հայ-կաթողիկէ ընդհանուր թիւն է առ 1 յունուարի 1908 թ. 391 հոգի, 200 արական եւ 191 իգական՝ 65 տնով, թէեւ աւելորդ չեմ համարում աւելացնելու, որ իմ մասնաւոր քաղած տեղեկութիւնից երևում է որ 85 տուն բնակչութիւն ունի ներկայիս Հայ-կաթողիկէ համայնքը:

Ինչ առել կ'ուզէ, որ նոքա պարագելով գլխաւորապէս առեւտրով՝ շատ բարեկեցիկ կեանք ունին. եւ ի պատիւ այդ փոքրիկ հայ համայնքի պիտի ասեմ, որ ունեւորներին շատերը իրենց գաւազներին ուղարկում են տեղական միջնակարգ — տղայող ուսարական եւ օրիորդաց գլխաւորներ — դպրոցները. կան բուական թուով մանուկներ եւ պատանիներ թիֆլիսի, Երեւանի, Ալեքսանդրապոլի եւ Վեներտիկի միջնակարգ դպրոցներում... միով բանիւ ստիպան հունուարիութեամբ ու հրճուանք պիտի հաղորդեմ իմ պատուական ընթերցողին, որ մեր կաթողիկէ հայ եղբայրները ոչինչ չեն ինչպիսի իրենց նոր սերնդի կրթութեան, ուսման, բուսաւորութեան սուրբ գործի համար: Եւ արդարութիւնը պահանջում է խոստովանել զիս, որ այդ ուսարալի երեւոյթը նկատուած է ծնողաց մէջ 1890 ական թուականներից ի վեր. իսկ մինչ այդ ժամանակները նոքա կղզիացած, Դիւստանդի կեանք էին վարում, հեռու պահելով միանգամայն ազգային փրկարար, կենարար սուրբ Գաղափարից... Նոքա լաւ ըմբռնեցին այդ փրկարար ժամանակի Ռդին եւ սկսեցին նորա հետ ընթանալ յառաջ... Գնոք եւ պատիւ մեր համաերկրացի Հայ-կաթողիկէ ժողովրդին:

Կարսի Հայ-կաթողիկէ համայնքը ունի եկեղեցուն կից մի եկեղեցական. ծխական միգասեան դպրոց, որը հիմնուած է 1895 թ. երկսեռ ուղականաց թիւն է այժմ 80: Դպրոցը ունի աւագ-ուսուցիչ, վարժուհի, կրտսեւսոյց, երգեցող, ուսուցիչ. կառավարվում է դպրոցը համայնքից ընտրուած 5 հոգուց բաղկացած հոգաբարձութիւնից ժողովրդապետ քահանայի նախագահութեամբ: Դպրոցը գտնվում է նահանգական դպրոցական Ցեսչի հսկողութեան տակն եկամուտներն են աշակերտների թոշակները եւ եկեղեցու մուսքը:

Հոս աւելացնեմ այս ամենայնի, որ ներկայումս ժողովրդապետ է համարվում Կարսում վերոյիշեալ Հայր Գեորգի վարդապետ Բերդիկեան, իսկ միարան՝ Արթուր. Դանիէլ Վարդ. Ասատրեանը, որը 1908 թ. վերջերն է նշանակուել:

Այժմ խոսենք կարս նահանգի Հայ-կաթողիկէ ժողովրդի մասին համառօտակի. «Համառօտակի» եմ ասում, վասն զի անձնական տկարութիւն չի ներում երկար կանգ առնելու ըստ ամենայնի գոհացում տալու իմ ընթերցողի հետաքրքրութեանը:

Կարսի շրջանի:

1. Դարսի (Կարսի) անուն գիւղը՝ 34 տեղից բաղկացած: Գիւղիս բնակչաց ընդհանուր թիւն է 258 հոգի. 141 արական եւ 117 իգական սեռի: Ունի բաւականաչափ արագածի վարելահողեր, արօտատեղեր, մարգագետիններ, պատուական, առողջարար ջուր: Գիւղացիք պարագում են երկրագործութեամբ եւ անասնապահութեամբ, ընդհանրապէս բարեկեցիկ կեանք կը վարեն: Գիւղիս հոգեւոր հովիւն է Յակոբ վարդապետ Մկրտչեան. ունի նորաշէն եկեղեցի Ս. Աստուածածին անունով:

2. Դաւիթ (ԴԱՎԻԹ) Գիւղս գտնվում է Կարսից ընդամենը 15 վերստ հեռավորութեան վրայ. հիմնուած 1908 թ. յուլիսին, Կովկասեան Տէր Թոխարեայ մարզատէր Վարդանիսի Դաւիթ կոմսի անուամբ. բնակիչները գաղթել են Բորչալու գաւառի (Թիֆլիսի նահանգ) Շիշ-թափա կոչուած գիւղից. ուր ապրում են եղել վրացի Օրբէլի եւ այլ իշխանների կալուածքներում. սակայն ցաւ ի սիրտ պիտի այստեղ արձանագրենք, որ վրացի «իշխանները» անտանելի, անասելի հարկերով ու բեգեւաններով ծանրաբեռնելով իրենց հոգեւոր վրայ՝ տանեակ տարիներից ի վեր խեղճ ու կրակ, բնակութիւն են հաստատած այն էլ հողազուրկ աւանց գիւղական բնակչութեան, վերջիններս հարկադրուեցան դիմել մարզատէր կոմսին՝ յատկացնել իրենց բնակութեան համար Կարսի շրջանի «Մուստաֆա-աղա» կոչուած տեղը 1439 դեռնատին հոլով՝ իւր (կոմսի) առնելով գիւղ հիմնելու: Թոխարեան անասլով նոցա արդար խնդրանքին՝ թոյլ է տալիս նոցա գաղթել այդտեղ եւ հիմնել իւր անունով գիւղը: Այդ նոր գիւղի բնակչաց թիւն է իբր 332 արական եւ 286 իգական՝ 80 տնով:

